

BÜYÜK MENDERES NEHRİ TAŞKINLARI VE OSMANLI AFET YÖNETİMİ (1887-1902)

GREAT MEANDER RIVER FLOODS AND OTTOMAN DISASTER MENAGEMENT (1887-1902)

Selahattin SATILMIŞ*

Makale Bilgisi

Başvuru: 7 Mart 2022
Kabul: 6 Ocak 2023

Article Info

Received: March, 7, 2022
Accepted: January, 6, 2023

Öz

Akarsular, doğa olaylarına karşı alınan tedbirlerin çok daha kısıtlı olduğu eski zamanlarda daha sık taşarak etraflarına daha fazla zarar vermekteydiler. Sık bir şekilde taşan nehirlerden birisi de Afyonkarahisar'a bağlı olan Dinar ve Sincanlı'dan kaynağını alarak batıya doğru ilerleyen ve Ege Denizi'ne dökülen Büyük Menderes Nehri idi. Çalışmanın zaman dilimini kapsayan 1887-1902 yılları arasındaki 15 yıllık süreçte Büyük Menderes Nehri'nin ana yatağında ve bu akarsuyu besleyen bazı kollarında yirmiden fazla taşkın yaşanmıştır. Bu taşkınlar bazen can ve mal kayıplarına sebep olmuş, bazen de insanların sular içerisinde mahsur kalmalarına yol açmıştır. Devlet yetkilileri selzedelerin yaralarını sarmak, taşkınları önlemek ve taşkınlar sonrasında oluşabilecek zararları asgari seviyede tutabilmek amacıyla bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Arşiv belgeleri ve dönemin gazeteleri esas alınarak hazırlanan bu çalışma, yukarıda bahsi geçen hususları ele alarak Osmanlı Devleti'nde nehirler ve doğal afetler tarihine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Büyük Menderes Nehri, Doğal Afet, Taşkın

Abstract

In ancient times, when the measures taken against natural events were much more limited the rivers overflowed more frequently, causing more damage to their surroundings. One of the rivers that frequently overflowed was the Great Meander River, which took its source from Dinar and Sincanlı, which were connected to Afyonkarahisar, and proceeded towards the west and emptied into the Aegean Sea. In the 15 year period between 1887-1902, which covers the time period of the study, more than twenty floods have been experienced in the main bed of the Great Meander River and some of its branches feeding this river. These floods caused loss of life and

* Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü; selahattin@aksaray.edu.tr; ORCID: 0000-0002-2282-9421; Aksaray-Türkiye.

property and sometimes caused people to be trapped in the waters. State authorities have carried out some studies in order to heal the wounds of the flood victims, to prevent floods and to keep the damages that may occur after floods at a minimum level. This study, which was prepared on the basis of archival documents and newspapers of the period, aims to contribute to the history of rivers and natural disasters in the Ottoman Empire by addressing the aforementioned issues.

Keywords: *Ottoman State, Great Meander River, Natural Disaster, Flood*

Giriş

Taşkınlar genellikle sağanak yağışlar ya da kar ve buz erimeleri neticesinde akarsu yataklarına büyük miktarlarda suyun gelmesi ve yatakların fazla suyu taşıyamaması sonucunda meydana gelmektedir. Taşan suyun düz ve çukur alanlar ile yerleşim birimlerine yayılması sonucunda ise canlı ve cansız çevre büyük zarar görmektedir.¹

Osmanlı Devleti'nde nehir taşkınları nedeniyle birçok sel felaketinin yaşandığı bilinmektedir. Bununla birlikte nehir taşkınlarını ele alan çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır.² 19. yüzyılın son çeyreğinde sıklıkla taşan ve başta

¹ Cemalettin Şahin-Şengün Sipahioğlu, *Doğal Afetler ve Türkiye*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2009, s. 123-125.

² Ali Rıza Gönüllü, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Meydana Gelen Sel Baskınları (1857-1913)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 28, 2010, s. 351-373; Esat Aktaş, "Erzincan Ovası'nda Fırat (Karasu) Nehri'nin 1896 Yılı Taşkını ve Islah Projesi", *Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Kemal Taşçı vd., Erzincan Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Erzincan 2019, s. 1149-1166; Haydar Çoruh, "Osmanlı Devleti'nde Nehir Islahı ve Taşkın Organizasyonu (Meriç/Enez Limanı, Savreyn, Seyhan/Ceyhan, Sakarya/Mudurnu)", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C. 5, S. 12, 2018, s. 167-185; Mehmet Yavuz Erler, "Meşrutiyet İdaresi Altında, Erzurum Sel Baskını, 1910", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 2, 2008, s. 114-140; Suraiya Farooqhi, "Tarımsal Bir Değişimin Göstergesi Olarak Doğal Afet: Edirne Bölgesinde Sel 1688-1689", çev. Gül Çağalı Güven-Saadet Öztürk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, ed. Elizabeth Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001, s. 273-287; Ahmet Burak Gönüllü, *Cumhuriyet Döneminde Meydana Gelen Sel Baskınları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018; Mustafa Fırat Gül-Orhan Özdiil, "Aksaray Şehrinde İkinci Nuh Tufanı: 1863 Sel Felâketi", *Tarihin Peşinde*, S. 10, 2013, s. 213-236; Aynı yazarlar, *Aksaray'da Sel*, Akademisyen Kitabevi Yay., Ankara 2020; Muhittin Kapanşahin, "Osmanlı Belgelerine Göre Meriç Nehri Taşkınları", *Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller*, ed. Şakir Batmaz vd., Not Yay., Kayseri 2015, s. 545-560; Hüseyin Muşmal, "Beşşehir Kazası Kurucaova Köyü'nde Yaşanan 1909 ve 1932 Yılı Afetleri ve Afet Sonrasında Yeniden Yapılanma Faaliyetleri", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 16, 2006, s. 69-90; Hüseyin Baha Öztunç, "Tokat'ta Büyük Sel (1908)", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 4, 2012, s. 179-203; Selahattin Satılmış, "1891 Kışında Büyük Menderes, Gediz, Küçük Menderes, Bakırçay Nehirlerinde Yaşanan Taşkınlar ve Afet Yönetimi", *Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller*, ed. Şakir Batmaz vd., Not Yay., Kayseri 2015, s. 627-642; Aynı yazar, "Aksaray'da Büyük Bir Afet:

ekonomik olmak üzere önemli derecede zararlara yol açan nehirlerden birisi de Büyük Menderes'tir. Bununla birlikte nehrin Osmanlı dönemini ele alan çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Bunlardan ikisi nehrin ulaşımına açılması girişimleriyle alakalı iken birisinde nehrin 1891 yılında meydana gelen taşkını ele alınmıştır.³ Bu makalede ise nehirde 1887-1902 yılları arasında meydana gelen bütün taşkınlar kronolojik olarak ele alınmış; bunların insanlara, hayvanlara, ulaşım, iletişime, yerleşim birimlerine, tarıma ve ticarete verdiği zararlar ile taşkınlar sırasında sergilenen afet yönetimi ve taşkınlar sonrasında alınan bazı tedbirlere yer verilmiştir. Birinci el kaynaklardan olan arşiv belgeleri ve dönemin basını esas alınarak hazırlanan bu çalışma, uzun sayılabilecek bir zaman dilimini kapsaması bakımından bütüncül bir özellik gösterirken, kaynakları ve yöntemi bakımından da özgün bir niteliğe sahiptir.

Büyük Menderes Nehri, çivi yazılı Hitit metinlerinde Seha, antik kaynaklarda Maiandros (kıvrımlı akma) olarak geçer. Nehir, sık sık yönünü değiştirdiğinden çok fazla kıvrım yapar. Zamanla da "kıvrım" anlamına gelen Meander ismiyle anılmaya başlanır.⁴ Nehir, taşıdığı alüvyonları açık denize sürükler. Bu durum kıyının her geçen yüzyıl yaklaşık 1 km kadar dolmasına, nehrin oluşturduğu deltanın bir o kadar batıya kaymasına ve denize döküldüğü yerde bulunan yerleşimlerin bir iç kent olmasına sebep olmaktadır.⁵

584 km uzunluğu ile Batı Anadolu'nun en büyük akarsuyu olan Büyük Menderes Nehri, Afyonkarahisar iline bağlı Dinar ile Sincanlı ilçelerinden kaynağını alır. Doğudan batıya doğru sırasıyla Küfi, Dinarsuyu, Banaz, Çürüksu, Dandalaz, Akçay ve Çine çayları ile birçok küçük akarsu tarafından beslenir. Çok eskiden beri etrafında büyük yerleşim birimleri kurulan nehir, Dinar ve Sincanlı'daki kaynaklarından itibaren genellikle kuzey doğu-güney batı istikametinde ilerleyerek Çivril, Sarayköy, Buharkent, Kuyucak, Çal, Nazilli, Aydın, Söke ovalarından geçer ve Milet Harabeleri yakınlarında Ege

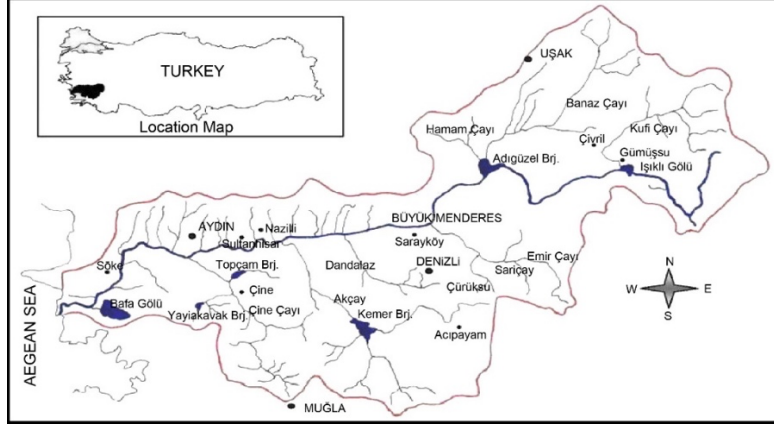
1911 Sel Felâketi", *Turkish Studies*, C. 12, S. 26, 2017, s. 131-152; İbrahim Yılmazçelik, "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde (Anadolu'da) Meydana Gelen Tabii Afetler", *XIV. Türk Tarih Kongresi (Eylül 2002) Bildiriler Kitabı*, C. 2, Kısım 1, TTK, Ankara 2005, s. 655-693; Alparslan Demir-Esat Aktaş, "Gümüşhane Sancağında Doğal Afetler (1888-1910)", *OTAM*, S. 24, 2010, s. 21-54; Hüseyin Baha Öztunç, "An Example of Social Solidarity in Ottoman Empire: 1901 Pırlepe Flood", *Turkey at the Beginning of 21st Century: Past and Present*, 12, ed. Recep Efe vd., St. Kliment Ohridski University Press, Sofia 2015, s. 135-153.

³ Bülent Çelik, "Gerçekleşmemiş Bir Yol Hikâyesi: 19. Yüzyıl'ın Son Çeyreğinde Menderes Nehrinin Ulaşımına Açılması Projesi", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 28, S. 38, 2005, s. 113-130; Mehmet Başaran, "Büyük Menderes Nehri Efsaneleri ve 19. Yüzyılda Nehir Ulaşımı Projesi", *Toplumsal Tarih*, S. 54, 1998, s. 49-51; Satılmış, 2015, s. 627-642.

⁴ Ezgiğül Doğan, *Eski Yakındoğu'da Nehirler*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2015, s. 20.

⁵ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII, XIII, XIV)*, çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1993, s. 65; Doğan, 2015, s. 20.

Denizi'ne dökülür. Genel itibariyle grabenler içinde olan ana yatağının eğimi azdır. Özellikle Nazilli'den sonra nehir kıvrımlar yaparak akar ve denize döküldüğü yerde büyükçe bir delta oluşturur.⁶

Şekil 1. Büyük Menderes Nehri Havzası⁷

Geçmişten günümüze kadar Batı Anadolu tarımı için büyük önem arz eden Büyük Menderes Nehri, özellikle kuraklığın yaşandığı dönemlerde ziraatın can damarı olmuştur. Arşiv belgeleri bunu ispat edecek bilgiler vermektedir. Örneğin 1890 yılında buğday ve diğer hububat hasadı kuraklık nedeniyle İzmir ile Balatçık arasındaki bölgede % 40-50 oranında gerçekleşmiştir. Yağışın olmadığı aynı dönemde Denizli ve civarında ise yakınlardan geçen Büyük Menderes Nehri'nin Babadağ'ın karlarının erimesiyle dolması ve ziraatla uğraşan halkın topraklarını sulayabilmeleri sayesinde tam dolu başaklarıyla yüksek standartlarda ve çok daha fazla mahsul elde edilebilmiştir.⁸ Aynı yıl Denizli'nin yanı sıra Nazilli, Yenipazar, Kuyucak taraflarındaki tarım arazilerinin de Büyük Menderes'ten açılan küçük kanallar vasıtasıyla sulandığı ve kuraklıktan ciddi olarak etkilenmediği kayıtlara geçmiştir.⁹

Bu çalışmanın zaman diliminin başlangıcı olan 1887 öncesinde de Büyük Menderes Nehri'nde büyük bir taşkın yaşandığı bilinmektedir. 1865 yılında yaşanan bu taşkın önemli derecede zarara yol açmıştır. *Tercümân-ı Ahvâl*

⁶ Nizamettin Kazancı-Alper Gürbüz-Sonay Boyraz, "Büyük Menderes Nehri'nin Jeolojisi ve Evrimi", *Türkiye Jeoloji Bülteni*, C. 54, S. 1-2, Nisan-Ağustos 2011, s. 25-31, 25-55; İbrahim Cavid, *Aydın Vilâyetine Mahsûs Salnâme*, C. 2, Hicri 1308, s. 635; Emrullah Güney, *Türkiye Hidrocoğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2004, s. 92.

⁷ Cengiz Koç, "A Study on Importance and Role of Irrigation and Hydropower Plant Operation in Integrated River Basin Management", *Computational Water, Energy and Environmental Engineering*, S. 6, 2017, s. 3.

⁸ *The Levant Herald*, vol. X, S. 22, 2 Haziran 1890; S. 28, 14 Temmuz 1890.

⁹ *Hizmet*, S. 382, 29 M 1308/12 Eylül 1890.

gazetesinin *Journal dö Constantinople* gazetesinden aktardığı habere göre Haziran'ın ilk haftasında düşen yoğun yağmurların sebep olduğu bu taşkında sel suları Nazilli'ye bağlı bazı köylerde evleri, hayvanları ve ağaçları silip süpürürcesine yıkarak, alıp götürmüştür. Bu afetten en büyük zararı evlerinin % 80'inden fazlası yıkılan Bereketli köyü görmüştür. 139 eve sahip köyde sadece 22 ev yıkılmadan ayakta kalabilmiştir¹⁰ Meclis-i Vâlâ mazbatasından anlaşıldığı üzere yaşadıkları afet nedeniyle Bereketli köyü sakinleri o sene vergilerini ödeyemeyecek derecede maddi sıkıntı yaşamış, hatta bir kısmı başka yerlere göç etmek zorunda kalmıştır.¹¹ Henüz bu sıralarda nehrin ıslahıyla ilgili tedbirlere henüz pek başvurulmaması, daha sonraki zamanlarda da Büyük Menderes Nehri ile kollarında çok sayıda taşkın yaşanmasına ve birçok açıdan zararlara yol açtığı görülmektedir.

Kasım 1887 Taşkını

Kasım ayının başlarında Büyük Menderes Nehri'nin kollarından olan Kuyucak Çayı taşmış ve birtakım zararlara yol açmıştır. Taşkın sırasında 8 ev yıkılırken 2 kişi hayatını kaybetmiştir. Ölenlerden birisi yuvarlanan büyük bir taşın isabet ettiği sekiz yaşında bir çocuktur. Diğeri ise boğularak hayatını kaybeden bir çocuktur. Ayrıca 7 kişi yaralanmıştır. Taşkın 200.000 kuruşluk bir hasar meydana gelmiştir.¹² Bunların yanı sıra taşkın, Nazilli kazasına bağlı Kuyucak nahiyesinde mahsullerin büyük oranda zarar görmesine yol açmıştır. 1887 yılı sonlarında meydana gelen bu taşkın sırasında Kuyucak Çayı yatağını da değiştirmiştir. Aydın Valiliği, taşkın yol açtığı zararlar hakkında Bâb-ı Âlfîyi yani Osmanlı Hükümetini bilgilendirmiş ve nehrin eski yatağına döndürülmesi için yardım talebinde bulunmuştur.¹³

Şubat 1888 Taşkını

Büyük Menderes'in ana yatağında meydana gelen bu taşkında Sobuca nahiyesine bağlı Çallı köyünden Kara Koyuncu Ahmed'in 360 koyunu telef olmuştur. Aynı sıralarda taşan akarsulardan birisi de Kuşadası'ndan akan Çanlı Çayı'dır. Bu taşkında ise Çanlı köyü Hristiyanlarına ait 175 keçi telef olmuştur.¹⁴

Haziran 1888 Taşkını

Haziran ayında yoğun yağmur yağışları nedeniyle Sarayköy civarından geçen bir akarsu, setlerinden taşarak bazı yerleri su altında bırakmıştır. Bu

¹⁰ *Tercümân-ı Ahvâl*, S. 654, 21 M 1282/16 Haziran 1865.

¹¹ MVL. 719/89, 23 Z 1282/9 Mayıs 1866. (Arşiv Belgelerine ait kısaltmaların açılımları "Kaynaklar" kısmında verilmiştir.)

¹² *Tarîk*, S. 1312, 5 RA 1305 20 Kasım 1887.

¹³ ŞD.d. 91, evrak no, 105, 12 CA 305/26 Ocak 1888 (Katalog).

¹⁴ *Tercümân-ı Hakikat*, S. 2920, 16 C 1305/28 Şubat 1888.

bilgilerin alındığı gazetede geçen “küçük bir nehir”¹⁵ ifadesinden taşkının Büyük Menderes Nehri’nin ana yatağında değil kollarından birinde yaşandığı anlaşılmaktadır.

Mart 1889 Taşkını

The Levant Herald gazetesi, 17 Mart 1889 tarihli nüshasında Küçük Menderes ve Gediz’in yanı sıra Büyük Menderes Nehri’nin de taşıdığından, tarlalar ile üzüm bağlarının büyük miktarda zarar gördüğünden ve çok sayıda koyunun akıntıya kapıldığından bahsetmektedir. Bununla birlikte gazetenin haberinde belirtilmediğinden bahsi geçen kayıpların hangi nehrin taşkını neticesinde ve nerelerde gerçekleştiği anlaşılamamıştır.¹⁶

Haziran 1889 Taşkını

Daha öncekilerden farklı olarak bu sefer Büyük Menderes Nehri, yaz aylarından olan Haziran’da taşmış ve Söke taraflarında zarara yol açmıştır. *The Levant Herald* gazetesinin ifadesine göre taşkın, o derece büyük olmuştur ki, Söke ve Beşparmak Dağı arasındaki ova bir göl haline dönmüş, birçok yerde ulaşım sadece botlar sayesinde yapılabilmektedir. Sel tarımsal faaliyetleri de olumsuz yönde etkilemiş; hububat, afyon ve incirde yıllık üretim her zamankinden daha az olmuştur. Bu sırada taşan akarsulardan birisi de Aydın’da cereyan eden ve setlerinden taşan Kızılçay’dır. Bu akarsu taşkını nedeniyle de ovaları sel suları basmıştır.¹⁷

1890 Taşkını

Taşkın, Büyük Menderes Nehri’nin kollarından olan Şerabat Deresi’nde yaşanmıştır.¹⁸

Ocak 1891 Taşkını

1891, Batı Anadolu’da çok sayıda akarsu taşkınının yaşandığı bir yıl olmuştur. Gediz, Bakırçay ve Küçük Menderes nehirlerinin yanı sıra taşan akarsulardan birisi de Büyük Menderes’tir. Ocak ayında yaşanan Büyük Menderes taşkını neticesinde yaşanan sel afetinde sular ekili alanların bulunduğu ovaları basmış ve çekilmesi günler almıştır. Bu nedenle de tarlalardaki ürünler büyük zarar görmüştür. Sel suları, tarım arazilerinin yanı

¹⁵ *Tercümân Hakikat*, S. 3009, 20 L 1305/30 Haziran 1888; *The Levant Herald*, vol. VIII, S. 26, 27 Haziran 1888.

¹⁶ *The Levant Herald*, vol. IX, S. 11, 17 Mart 1889.

¹⁷ *The Levant Herald*, vol. IX, S. 23, 16 Haziran 1889.

¹⁸ Abdürrahim Aydın, *Büyük Menderes Nehri Sağ Sahil Derelerindeki Sel Kontrol Çalışmalarının İrdelenmesi*, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 160.

sıra yerleşim birimlerine, hayvanlara, ulaşıma ve iletişime de büyük miktarda zararlar vermiştir.¹⁹

Büyük zarar meydana getiren 1891 kışındaki bu sel afetleri hakkında Aydın vilâyetiyle merkezi hükümet arasında çok sayıda yazışma gerçekleşmiştir. Bu yazışmaların birkaçında Aydın Valiliği, Büyük Menderes Nehri'nin taşkını ve zararları hakkında merkezi hükümeti bilgilendirmiştir. Söke kazasındaki Rum cemaatin 28 Ocak 1891 tarihinde kaleme aldığı teşekkürnâme de konuyla ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. Bu belgelerden elde edilen verilere göre Büyük Menderes Nehri taşkını neticesinde Söke Ovası ile civardaki birçok köy sular içinde kalmıştır. Hatta sular o kadar yükselmiştir ki afete maruz kalan köylerde toplam 629 evde yaşayan²⁰ 2.000-3.000 civarındaki insan, hayatlarını ancak ağaç ve çardaklar üzerine çıkarak kurtarabilmiştir. Ayrı bir başlıkta ele alınacağı üzere selzedeler başarılı bir afet yönetimi sayesinde mahsur kaldıkları yerlerden alınmıştır. Söke'de sular içinde mahsur kalan 2.000'den fazla hayvan da selzedeler gibi kurtarılmayı beklerken,²¹ 3 hayvan telef olmuştur.²² Aydın valisi Rıfat Paşa'nın 29 Ocak 1891 tarihinde Sadâret makamına hitaben kaleme aldığı yazıda sel sularının % 90 derecesinde çekildiğini bildirmesi,²³ Söke Ovası'nın en az bir hafta göl halinde kaldığını ve bu süreçte selzedelerin günlük yaşamlarına dönemediğini göstermektedir.

1891 Ocak'ında yaşanan Büyük Menderes taşkınıyla ilgili haberler, vilâyetin resmî gazetesi olan *Aydın*'da ve aynı bilgileri bu gazeteden aktaran *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde geniş yer bulmuştur. Gazete haberlerine göre bu taşkında sadece Söke değil Aydın, Nazilli, Bozdoğan ve İneâbâd (Germencik) ovaları da tamamıyla sel suları altında kalmıştır. Gazete, afete maruz kalan kişi ve ev sayısını da vermiştir. Buna göre 1.000 evde yaşayan 4.000'den fazla insan selden etkilenmiştir. Haberlerde afetin boyutunun resmi kayıtlardan çok daha büyük gösterilmesini, gazetelerin resmî belgelerin kaleme alındığı tarihten on gün kadar sonra yayınlanmasıyla yani sel felaketinin verdiği zararın tüm boyutlarıyla ortaya çıkmasıyla açıklamak mümkündür. *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin verdiği bilgilere göre ovaların günlerce sular altında kalması nedeniyle afetin ekili alanlara verdiği zarar tam olarak anlaşılamamıştır. Sel sularından öte selin getirdiği kum ve çamurların tarlalardaki ekili ürünlerin üstünü kaplamasının daha fazla zarara sebep olduğu açıklanmıştır.²⁴

¹⁹ *Tercümân Hakikat*, S. 3770, 4 B 1308/13 Şubat 1891; Y.EE. 87/68, 21 CA 1309/23 Aralık 1891.

²⁰ Y.A.HUS. 243/67, 19 C 1308/30 Ocak 1891.

²¹ Y.PRK.AZN. 5/11, 17 C 1308/28 Ocak 1891.

²² *Tercümân Hakikat*, S. 3770, 4 B 1308/13 Şubat 1891.

²³ Y.A.HUS. 243/67, 19 C 1308/30 Ocak 1891.

²⁴ *Tercümân-ı Hakikat*, S. 3770, 4 B 1308/13 Şubat 1891.

Selden ciddi anlamda etkilenen yerlerden bir diğeri Nazilli kazasıdır. Buraya bağlı Bereketli köyünün, 1843 taşkınında olduğu gibi, Ocak 1891 taşkınında da büyük yara aldığı görülmektedir. Tehlike içerisinde bulunduğu bildirilen Bereketli köyünde can kaybı yaşanmamışsa da 40 ev yıkılmıştır. Nazilli'ye bağlı Pazar köyünde ise muhacirlerin yerleşik olduğu mahallede 3 ev sel sularının baskınında yıkılmaktan kurtulamamıştır.

Taşkın nedeniyle yaşanan sellerden en fazla zararı gören yerlerden birisi de Aydın şehir merkezidir. Kent merkezinde 22 ev ve 276 avlu duvarı tamamen, 6 ev ise kısmen yıkılmıştır. Ayrıca gazete haberlerinde kırsal kesimlerde de bu tür hasarların olduğu, ancak ulaşım ve iletişimin kesilmesi nedeniyle sayılarının bilinemediği belirtilmiştir. Balat Ovası ile Bozdoğan da selden ciddi bir şekilde etkilenmişlerdir.²⁵ Bahsi geçen yerlerden ikincisinde sele kapılan bir kız çocuğu hayatını kaybetmiştir.²⁶

Taşkın, yukarı isimleri geçen yerlerin yanı sıra Denizli ve Sarayköy civarlarına da zarar vermiştir. Özellikle Sarayköy ile Aydın arasındaki demiryolu selden büyük zarar görmüş, trenler ancak İzmir'den Aydın'a, Dinar'dan da Sarayköy'e kadar işleyebilmiştir.²⁷ Hattın bozulan kısımlarının tamiri için Aydın Demiryolu Şirketi tarafından acil olarak amele gönderilmişse de 27 Ocak itibarıyla hâlâ yoğun yağmur yağışı ve sel afetinin devam etmesinden dolayı çalışma gerçekleştirilememiş, demiryolunun tamirine ancak havanın düzelmesinden sonra başlanabilmiştir. Denizli ve Sarayköy taraflarında sadece demiryolu değil şose yoluyla ulaşımın da sekteye uğradığı görülmektedir. Nitekim Denizli ve Sarayköy arasındaki şose yolların bozulması ve köprülerin hasar görmesi üzerine bu civarda oturan halk mahalli hükümete bir dilekçe vererek yolculuklarını kolaylaştırması açısından birkaç ay önce inşası tamamlanan Denizli demiryolu hattının biran evvel açılmasını talep etmiştir. Aydın Valiliği tarafından Dâhiliye Nezâretine ulaştırılan bu talep, 27 Ocak 1891 tarihinde Sadâret makamının bilgisine sunulmuştur.²⁸ Ayrıca gazete haberlerinden ulaşım ve iletişimdeki sıkıntının Sarayköy ve Denizli ile sınırlı kalmadığı, taşkınlar sonrasında Aydın vilayeti genelinde baş gösterdiği anlaşılmaktadır. Sel sularından zarar gören yerlerden birisi de Dinar'dır. Ulaşımın sekteye uğradığı bölgede arabalarla sekiz saatte alınabilen Dinar-Isparta arasındaki şose yol ancak dört günde alınabilmiştir.²⁹ Büyük Menderes'in ana yatağı üzerinde bulunmayan Bozdoğan ve Denizli

²⁵ *Tercümân-ı Hakikat*, S. 3759, 17 C 1308/28 Ocak 1891.

²⁶ *Tercümân Hakikat*, S. 3770, 4 B 1308/13 Şubat 1891.

²⁷ *Tercümân-ı Hakikat*, S. 3759, 17 C 1308/28 Ocak 1891.

²⁸ DH.MKT. 1803/43, 16 C 1308/27 Ocak 1891.

²⁹ *Tercümân-ı Hakikat*, S. 3759, 17 C 1308/28 Ocak 1891.

gibi yerlerde de hasarın meydana gelmesi, nehrin ana yatağının yanı sıra kollarında da taşkınların yaşandığını göstermektedir.

Şubat 1891 Taşkını

The Levant Herald gazetesi, aynı yılın 1891 Şubat'ının başlarında yağın yağmurlar nedeniyle yeni bir sel afetlerinin yaşandığından bahsetmektedir. İlk başlarda yağın yağmurun büyük zarar verdiğinden korkulmuşsa da dört günlük iyi havanın ardından suların çekilmesiyle birlikte zararın beklendiği kadar olmadığı anlaşılmıştır. Hatta bazı yerlerde toprağı sulaması nedeniyle sel sularının fayda sağlayacağı belirtilmiştir. Özellikle sel sularının Söke Ovası'nda meyan kökü üretimine büyük katkısı olmuştur. Ayrıca gazete, birkaç köylünün Söke Ovası'nda suda boğulduğunun rivayet edildiğini, ancak resmi makamların henüz bu bilgiyi doğrulamadığını belirtmiştir.³⁰

Ocak 1892 Taşkını

1892 yılının Ocak ayında Gediz ile Büyük Menderes nehirleri yeniden taşmış, fakat ciddi bir zarar meydana getirmemiştir. Hatta gazete haberinde ifade edildiği üzere sel suları toprağın verimini artırmıştır.³¹

Şubat 1892 Taşkını

Yoğun yağmur yağışı nedeniyle taşan Büyük Menderes, bu sefer Çine ve Karahayıt ovaları ile Sobuca'da etkili olmuştur. Bu bilgilerin alındığı gazetenin yayımlandığı 13 Şubat'ta sel sularının çekilmekte olduğu, hatta tarım açısından feyz ve berekete sebep olacağı belirtilmiştir.³² Taşkın sonrasında oluşan sel afetinin ulaşımına verdiği zarar ise büyük olmuştur. Nitekim afette Aydın-Çine arasındaki şose yol büyük hasar görmüş; yolun 3.800 metrelik kısmı harap olurken nehir üzerinde bulunan bir köprü tamamen yıkılmıştır. Aydın vilâyeti mühendisleri tarafından yapılan incelemede, zararın nehrin civarındaki arazinin gevşek yapısından kaynaklandığı ortaya konulmuş, bu nedenle buraya yapılacak yol ve köprünün taşkınlara direnemeyeceği, dolayısıyla da her sene büyük masraflara sebep olacağı ifade edilmiştir. Neticede vilâyet mühendisleri, bu yolun terk edilerek başka güzergâhta yeni bir yol ile yeni bir köprünün inşasına ve yolun yüksekliğinin artırılmasına karar vermişlerdir.³³ Taşkın mevkileri dikkate alındığında Büyük Menderes Nehri'nin Karahayıt ve Sobuca'da ana yatağı üzerinde, Çine ve Aydın arasındaki yerlerde ise kollarından Çine Çayı'nda taşıdığı anlaşılmaktadır.

³⁰ *The Levant Herald*, vol. XI, S. 6, 9 Şubat 1891.

³¹ *The Levant Herald*, vol. XII, S. 3, 18 Ocak 1892.

³² *Hizmet*, S. 527, 14 B 1309/13 Şubat 1892.

³³ BEO. 222/16578, 3 Z 1310/18 Haziran 1893.

Aralık 1892? Taşkını

Taşkın, yoğun yağmur yağışları nedeniyle Büyük Menderes Nehri'nin ana yatağı üzerinde bulunan Söke kazasında yaşanmıştır. Taşkını haber veren gazetenin 7 Ocak 1893 tarihini taşıdığı dikkate alınırca bu afetin 1892 Aralık'ının sonu ya da 1893 Ocak'ının başlarında meydana geldiği tahmin edilebilir. Taşkın sonrasında oluşan sel, Söke Ovası'ndaki tarım arazilerine zarar verdiği gibi bazı köylere ulaşımı da engellemiştir. Taşkın sonrasında Aydın livası mutasarrıfı Ragıp Paşa gerekli tedbirleri almak amacıyla Söke'ye gitmiş ve bazı incelemelerde bulunmuştur. Ayrıca gazete, bahsi geçen taşkından önce de “yine şiddetli yağmurlar nedeniyle Söke Çayı'nın taşarak kenti su içerisinde bıraktığını, halkın ve mallarının kurtarılması için pek çok zahmet çekildiğini” belirtmektedir ki, bu taşkın daha önce zikredilen Ocak 1891 taşkını olsa gerektir ki büyüklüğü sebebiyle hafızalardan silinmediği anlaşılmaktadır.³⁴

Ocak 1893 Taşkını

Ocak 1893'te Batı Anadolu'da havalar ayın 27'sine kadar yağışlı geçmiştir. Bu tarihten kısa bir süre önce Büyük Menderes Nehri taşkını yaşanmış ve filizlenmeye başlayan tohumlar az miktarda da olsa zarar görmüştür. Havaların düzelmesi, daha büyük zararlar yaşamaktan korkan halkı mutlu etmiştir. Sel suları 1 Şubat itibariyle çekilmiştir.³⁵

Şubat 1893 Taşkınları

Büyük Menderes Nehri, bir ay sonra, 1893 Şubat'ında yeniden taşmıştır. Şubat ayı içerisinde birçok defa yaşanan taşkınlar neticesinde Balat ve Söke ovaları ile bazı yerler yine sular altında kalmıştır. *Hizmet* gazetesi, açık havalarda suların çekildiğini ancak her yağmur yağdığında tarlaların, özellikle de bataklık arazilerin yeniden su altında kaldığını yazmış ve zararın büyük olduğunu vurgulamıştır. Gazete, son zamanlarda Balat Ovası'nın taşkınlar sonrasında maruz kaldığı beş sel afetinden en sonuncusunun yani Şubat ayında meydana gelen afetin mahsullere verdiği zararın diğerlerinin hepsinden daha büyük olduğunu ifade etmiştir. Nitekim bu afette bazı yerlerde sel suları buğday ve arpanın neredeyse tamamını mahvetmiştir. Bu kötü hava şartlarına karşı en dayanıklı ürün olan bakla mahsulü bile zarar görmüştür. Haberde zararın % 50 ilâ % 80 civarında olduğunu belirtilmesi, sel afetinin oldukça büyük olduğunu ortaya koymaktadır. Sadece sel suları değil bu taşkınlar sırasında bulanık akan suyun tarlalarda kil bırakması da ürünler üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Ayrıca aynı yıl, 14 Mayıs'ta,

³⁴ *Hizmet*, S. 617,1, 18 C 1310/7 Ocak 1893.

³⁵ *Hizmet*, S. 624,1, 14 B 1310/1 Şubat 1893.

Aydın'a yarım saat yürüyüş mesafesindeki bulunan bir çayda taşkın yaşanmış, bu civardaki bağlar ve diğer mahsuller tamamen mahvolmuştur. *Hizmet* gazetesi, diğer kaynaklarda 1891 yılı haricinde taşkınlardan etkilendiğine dair hiçbir bilgiye ulaşılmayan Balat Ovası'nın Büyük Menderes taşkınları nedeniyle 5 defa sel afetine maruz kaldığını belirtmektedir.³⁶ Bu durum, kaynaklara yansımada da bahsi geçen nehrin taşkınlarının çok daha geniş alanı etkilediğini göstermektedir.

Mart 1895 Taşkını

20 Mart 1895 tarihinde yaşanan Büyük Menderes taşkınında³⁷ Söke Ovası yine sular altında kalmıştır.³⁸ Sel esnasında Söke'de ikisi erkek, birisi kız olmak üzere 3 kişi boğularak can verirken 20 kadar karasığır, eşek ve beygir de sel sularına kapılarak telef olmuştur.³⁹ Ocak 1891 taşkını sonrasında olduğu gibi, Söke'de bazı afetzedeler sel sularında mahsur kalmıştır. Zor durumda kalan 12 selzede başkaları tarafından kurtarılmıştır. Ayrıca afet sırasında birçok ev ve kamu binası yıkılmış ya da hasar görmüştür.⁴⁰ Akarsu kenarında bulunan 2 ev yıkılırken 9 evin de yıkılmaya meyilli hale geldiği kayıtlara geçmiştir. Ayrıca Hristiyan Mahallesi ile Garb (Batı), Muhacir ve Konak mahallelerindeki evlerden 138'inin avlusunu su basmışsa da sadece eşyalar zarar görmüştür.⁴¹

Şubat 1897 Taşkını

Aydın vilayeti genelinde görülen şiddetli yağmur yağışları nedeniyle birçok akarsuyun taşıdığı 1897 yılının Şubat ayında Büyük Menderes taşkını nedeniyle Söke, Aydın, Koçarlı ve Karapınar ovalarını göle dönmüş ve Nazilli'de 18 ev yıkılmıştır. Bu bilgilerin alındığı gazete Sobuca'dan ise haber alınmadığı belirtilmiştir. Halk için sevindirici olan ise hayatını kaybeden kimsenin olmamasıdır.⁴²

Haziran 1897 Taşkını

Haziran ayı içerisinde yaşanan taşkında Bozdoğan ve Yenipazar arasındaki ovalık arazi tamamen sular altında kalmış ve tarlalarda ekili arpa, buğday, darı mahsulleri zarar görmüştür. Gazete haberlerinde taşkının iki kentin arasında etkili olduğunun belirtilmesi,⁴³ Büyük Menderes Nehri'nin ana yatağının yanı sıra kolları üzerinde de taşıdığına işaret etmektedir. Çünkü bahsi geçen

³⁶ *Hizmet*, S. 628-630, 28 B-5 Ş 1310/15-22 Şubat 1893; S. 653, 1 ZA 1310/17 Mayıs 1893.

³⁷ *İkdâm*, S. 265, 28 L 1312/24 Nisan 1895.

³⁸ *The Levant Herald*, vol. XV, S.16, 23 Nisan 1895.

³⁹ *İkdâm*, S. 265, 28 L 1312/24 Nisan 1895.

⁴⁰ *The Levant Herald*, vol. XV, S. 16, 23 Nisan 1895.

⁴¹ *İkdâm*, S. 265, 28 L 1312/24 Nisan 1895.

⁴² *The Levant Herald*, vol. XVII, S. 7-8, 15-22 Şubat 1897.

⁴³ *The Levant Herald*, vol. XVII, S. 26, 28 Haziran 1897.

yerlerden Yenipazar Büyük Menderes'in ana yatağı üzerinde bulunurken Bozdoğan, nehrin ana yatağı üzerinde değil kollarından olan Akçay üzerinde bulunmaktadır. Ayrıca Akçay'ın Nazilli civarında nehrin ana yatağına karışmasından ve bu kentin yukarıda ismi geçen Bozdoğan ve Yenipazar arasında bulunmasından dolayı Nazilli'nin de taşkından etkilenen yerler arasında olduğu tahmin edilebilir.

Şubat 1899 Taşkını

Büyük Menderes Nehri'nin ana yatağında yaşanan bu taşkın sırasında Koçarlı'ya bağlı olan Tekeli köyü sakinlerinden Hacı Hafız, bindiği hayvanıyla birlikte nehre düşmüştür. Hacı Hafız akıntıya kapılarak hayatını kaybederken, hayvanı kurtarılmıştır. Haberi veren gazetelerin 2 ve 3 Mart 1899 tarihlerini taşıdığı dikkate alınrsa taşkının Şubat ayının sonlarında yaşanmış olabileceği tahmin edilebilir.⁴⁴

Eylül 1899 Taşkını

Bu taşkının yaşanmasında daha önce bahsedilenlerden farklı bir sebep etkili olmuştur. Taşkın, 20 Eylül 1899 tarihinde Büyük Menderes Çukurluğu'nda meydana gelen yıkıcı deprem⁴⁵ sonrasında meydana gelmiştir. *İkdâm* gazetesinin bir Rum gazetesinden aktardığı habere göre deprem sırasında sularında büyük artış görülen Büyük Menderes Nehri taşmış ve güzergâhında kalan birçok yeri su basmıştır. Ayrıca kabaran nehrin sularının miktarında günlerce azalma olmamıştır.⁴⁶

Ocak 1900 Taşkını

Taşkın, 8-10 gün devam eden yoğun yağmur yağışları neticesinde, 1900 Ocak'ının son haftasında gerçekleşmiştir. Aynı anda birkaç noktada gerçekleşen taşkınlar neticesinde Aydın, Umurlu, Köşk, Nazilli ve Söke ovaları sel suları altında kaldığı gibi bu yerler arasında ulaşım da belli bir süreliğine kesilmiştir.⁴⁷

Şubat 1900 Taşkını

Büyük Menderes, bir ay kadar sonra, 23 Şubat 1900 tarihinde yeniden taşmıştır. Bir hafta boyunca devam eden yağmurlar, nehrin önce kabarak akmasına, sonra da taşmasına neden olmuştur. Taşkın neticesinde oluşan sel

⁴⁴ *Tercümân-ı Hakikat*, S. 6413, 20 L 1316, 3 Mart 1899; *Sabâh*, S. 3332, 19 L 1316, 2 Mart 1899.

⁴⁵ Aydın ve Denizli taraflarında birçok yerleşim birimini harabeye çeviren 20 Eylül 1899 depreminde en az 749 kişi hayatını kaybederken 706 kişi de yaralanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Satılmış, 2012, s. 59-110.

⁴⁶ *İkdâm*, S. 1882, 24 CA 1317/29 Eylül 1899.

⁴⁷ *The Levant Herald*, vol. XX, S. 6, 5 Şubat 1900.

afeti bu sefer Söke Ovası'nda etkili olmuş, özellikle Kadı, Özbaşı, Kemer, Sarıkemer, Kalıcık (Kalcık) ve Yoran köylerinin ekili tarlalarını su basmıştır. Ayrıca bu civarda olup da ismi verilmeyen bazı köyler sular içerisinde mahsur kalmıştır. Bununla birlikte taşkın ve sel sırasında insan ya da hayvanlardan can kaybı yaşanmamıştır.⁴⁸

Aralık 1900 Taşkını

Nehir, bu sefer Söke'den bir saat yürüyüş mesafesinde bulunan Kemer köyü civarında taşmıştır. Taşkın neticesinde oluşan sel nedeniyle biriken sular, daha önceki senelerde olduğu gibi, Yürekli ve Karaatlı köylerinin etrafını kısmen sarmış, ancak bu köylerin civardaki köylerle irtibatını sağlayan yollar kapanmamıştır. Balat'ta ise tarlaların bir kısmı sular altında kalmıştır. Bazı yolların da sular altında kaldığı Balat'ta halk ulaşım konusunda büyük sıkıntı çekmiştir. Taşkın mahalleri, afetin Büyük Menderes'in ana yatağı üzerinde aynı anda birkaç noktada gerçekleştiğini göstermektedir. Ayrıca afetle ilgili bilgilerin alındığı *Âhenk* gazetesi, yağmurlar nedeniyle bölgede 15 evin yıkıldığını ve eşyalarının sular altında kaldığını ifade etmekle birlikte bu hasarın nerede yaşandığını belirtmemiştir.⁴⁹ Ayrıca 1900 yılında Büyük Menderes'in kollarından olan Dereköy Deresi'nde de bir sel afetinin yaşandığı kayıtlara geçmiştir.⁵⁰

Ocak 1901 Taşkını

Büyük Menderes Nehri'nin Ocak ayında üç gündür devam eden ve son gün şiddetlenen yağmurlardan dolayı yine Söke taraflarında taşması büyük zararları da beraberinde getirmiştir. Afet neticesinde Söke kasabesindeki köhne binalar arasında yer alan bazı evler ve dükkânlar tamamen yıkılırken sel sularının bastığı Arap Mahallesi'ndeki 5 evin eşyaları zarar görmüştür. Ayrıca civardaki köylerde hayvancılık yapan halktan bazılarının yemlik olarak sakladıkları zahireler selde telef olmuştur. Bunların yanı sıra Söke Ovası'nın yarısı da sel suları altında kalmış ve ekilen tohumlar bir miktar zarar görmüştür.⁵¹ Sel, koyun sahiplerinin hayvanlarını otlattıkları meraları da sular altında bırakmıştır. Bu nedenle suların çekilmesine kadar meralardan faydalanamayan çobanlar, hayvanlarını bir süreliğine kırlara çıkarmaya mecbur kalmışlardır. Bu bilgilerin alındığı gazetenin 1 Şubat 1901 tarihini taşması ve meralardan suyun çekildiğinden bahsetmesi, taşkınım Ocak 1901'in son haftalarında yaşandığını göstermektedir.⁵²

⁴⁸ *Âhenk*, S. 1077, 30 L 1317, 1 Mart 1900.

⁴⁹ *Âhenk*, S. 1341, 19 N 1318, 28 Aralık 1900.

⁵⁰ Aydın, 2008, s. 89.

⁵¹ *İkdâm*, S. 2353, 23 N 1318/14 Ocak 1901.

⁵² *Âhenk*, S. 1356, 11 L 1318, 1 Şubat 1901.

Söke Ovası'nın her zaman taşkınlar nedeniyle sular altında kalmadığı, aynı zamanda yoğun sağanak yağışları sırasında da aynı duruma maruz kaldığı görülmektedir. Örneğin Şubat 1901'in sonlarında iki üç gün aralıklarla devam eden yağmurlar 26 Şubat 1901 tarihinde şiddetlenmiş, neticesinde ovadaki ekili arazinin yaklaşık %10'unu sular istila etmiş ve bir miktar zarara yol açmıştır.⁵³ Bu tarihte Büyük Menderes'te taşkın yaşandığına dair bir kayda rastlanmamıştır.

Afet Yönetimi ve Taşkınları Önlemek Amacıyla Alınan Tedbirler

Görüldüğü üzere 19. yüzyılın ikinci yarısında Büyük Menderes ile bu nehri besleyen kollarında çok sayıda taşkın yaşanmış ve bunun sonucunda oluşan sel afetlerinde insanlar, hayvanlar, ekili alanlar, yerleşim birimleri ve ulaşım büyük zarar görmüş, aynı zamanda bazı çevre problemleri ortaya çıkmıştır. Sel afetleri nedeniyle yaşanan bu zararları önlemek ya da asgari seviyede tutmak amacıyla Aydın Valiliği ile merkezi hükümetin bazı girişimlerde buldukları görülmektedir. Bu bağlamda sel sularında mahsur kalan afetzedelerin kurtarılmasını, mahsullerini kaybeden selzedelere zahire yardımında bulunulmasını ve ekonomik kayıpların, çevre problemlerinin ve nehir taşkınlarının önlenmesi için alınan çeşitli tedbirleri afet yönetimi çerçevesinde ele almak mümkündür.

1) Selzedeleri Kurtarma Operasyonları ve Yardım Faaliyetleri

Yukarıda bahsedildiği üzere bazı taşkınlarda selzedelerden bir kısmı evlerini ve hayvanlarını kaybederken bir kısmı da tarlalarındaki mahsullerini kaybetmiş, bunun neticesinde de yardıma muhtaç duruma gelmişti. Bazı taşkınlarda ise suların alçak mevkilerde birikmesi neticesinde insanlar ile hayvanlar mahsur kalmışlardı. Örneğin Söke Ovası'nı göl haline getiren Mart 1895 taşkınında 12 selzede mahsur kalmış ve bir müddet sonra buldukları yerlerden kurtarılmışlardır. Ayrıca aynı afette büyük miktarda maddi kayıplar yaşayan çok sayıda insan yardıma muhtaç duruma gelmiş, masrafları Belediye Sandığından karşılanmak üzere selzedelere ekmelek dağıtılmıştır. Diğer taraftan mahalli makamlar tarafından kaleme alınan yazılarda afetzedelerin ihtiyaçlarının karşılanması için hızlı bir şekilde çalışıldığı bildirilmiştir.⁵⁴

Yukarıda bahsi geçen taşkından çok daha büyüğü Ocak 1891'de yaşanmıştı. Sel suları yine Söke Ovası ile civarındaki birçok köyü basmakla kalmamış, aynı zamanda kısa süre içerisinde su seviyesinin yükselmesi sebebiyle insanlar hayatlarını ancak ağaç ve çardaklar üzerine çıkararak

⁵³ *Âhenk*, S. 1379, 8 ZA 1318, 27 Şubat 1901.

⁵⁴ *The Levant Herald*, vol. XV, S. 16, 23 Nisan 1895.

kurtarabilmişlerdi. Sular içinde kalan 629 evde yaşayan⁵⁵ 2.000-3.000 civarındaki insan ile 2.000'den fazla hayvan çaresiz bir şekilde yardım beklemişti. Haberi alan kaza, liva ve vilayet idarecileri selzedeleri kurtarmak için hemen çalışmalara başlamışlardır.⁵⁶ Kurtarma çalışmaları Aydın Mutasarrıflığı ile Aydın Valiliğince görevlendirilen jandarma kumandanı tarafından yürütülmüştür.⁵⁷ İzmir'den özel trenlerle acil bir şekilde gönderilen kayıklar vasıtasıyla selzede insanlar ve hayvanlar mahsur kaldıkları yerlerden alınmışlardır.⁵⁸ Ayrıca yardıma muhtaç duruma gelen Söke selzedelerine Aydın livası merkezinden ekmelek gönderilmiştir.⁵⁹ 29 Ocak 1891 tarihinde, Sadâret makamına hitaben kaleme aldığı yazıda sel sularının % 90 derecesinde çekildiğini belirten Aydın Valisi Rıfat Paşa, selzedelere günlük yiyecek verilmekte olduğunu ve onlar için yardım toplanmasına başlandığını bildirmiştir.⁶⁰

Selzedelerin bu zorlu süreçlerinde devlet, onlara maddi ve manevi olarak destek olmaya çalışmıştır. Özellikle de yardım kampanyaları düzenlemek suretiyle selzedelerin yaralarını hafifletmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Aydın vilayetinde 1891 yılında meydana gelen seller ile deprem ve kuraklık afetleri neticesinde Padişah II. Abdülhamid'in emri ile İstanbul ve İzmir'de selzedeler adına yardım komisyonları kurulmuş ve bu sayede vilayet genelindeki afetzedelerin un, buğday; hayvanlarının ise saman ihtiyaçları belli bir süreliğinde giderilmiştir. 1891 kışında Büyük Menderes Nehri'nin taşması nedeniyle zarar gören Söke, Nazilli ve Bozdoğan halkı da İstanbul ve İzmir'de toplanan yardım paralarından paylarını almıştır.⁶¹

1891 yılında meydana gelen taşkında selzedelerin kurtarılması ve sonrasında yapılan yardımlar, Söke kazasının Müslüman ve Hıristiyan halkını çok memnun etmiştir. Öyle ki her iki dinin mensupları ayrı ayrı padişaha hitaben yazdıkları teşekkürnâmeler ile şükranlarını ifade etmişlerdir. Söke kazasının müftüsü, naibi ve bazı ileri gelenleri, Sadâret makamına gönderdikleri mazbata ile Aydın livası mutasarrıfı Ragıp Paşa'nın,

⁵⁵ Y.A.HUS. 243/67, 19 C 1308/30 Ocak 1891.

⁵⁶ Y.PRK.AZN. 5/11, 17 C 1308/28 Ocak 1891.

⁵⁷ Y.PRK.AZN. 5/11, 17 C 1308/28 Ocak 1891.

⁵⁸ İ.DH. 1214/95103, 11 C 1308/22 Ocak 1891; DH.MKT. 1802/1, 12 C 1308; *Tercümân Hakikat*, S. 3770, 4 B 1308/13 Şubat 1891.

⁵⁹ Y.A.HUS. 243/55, 16 C 1308/27 Ocak 1891; Y.A.HUS. 243/67, 19 C 1308/30 Ocak 1891.

⁶⁰ Y.A.HUS. 243/67, 19 C 1308/30 Ocak 1891.

⁶¹ *Hizmet*, S. 576, 20 M 1310/13 Ağustos 1892; Y.EE. 87/68, 21 CA 1309; Y.MTV. 47/182, 25 C 1308; İ.DH. 1214/95103, 11 C 1308; Y.MTV. 48/23, 7 B 1308; Osmanlı Devleti'nde afet yönetimi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Selahattin Satılmış, *Osmanlı Devleti'nde Depremler ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, İdeal Kültür Yay., İstanbul 2017. 1891 yılında Batı Anadolu'da meydana gelen sel afetleri için bk. Satılmış, 2015, s. 627-642;

beraberinde getirdiği kayıklar sayesinde kazada sel suları içinde mahsur kalan köylerin afetzedeleri ile onların hayvanlarını kurtardığını ve “kendisinin bizzat çamurlar içinde koşarak büyük gayret sarf ettiğini” bildirerek teşekkürlerini arz etmişlerdir.⁶² Kazanın Rum cemaati de yazılarında, Sel felaketine uğrayan Söke kazası köylerinde mahsur kalan 2.000-3.000 afetzede ile 2.000’in üzerindeki hayvanın Aydın livası mutasarrıfı Ragıp Paşa, vali tarafından gönderilen jandarma kumandanı ve Söke Kaymakamlığının müşterek çalışmaları ile kurtarılarak ihtiyaçlarının giderildiğini belirtmişlerdir. Ayrıca Rumlar, “Tebaa-yı sâdika Hristiyanlar olarak kendilerinin mahalli idârecilere ve merhâmetli padişâhlarına hep birlikte dua ve teşekkür ettiklerini” bildirmişlerdir.⁶³

Yazılarda başta Aydın mutasarrıfı Ragıp Paşa olmak üzere idareci ve memurlardan övgüyle bahsedilmesi, onların afet sırasındaki çabalarının halk nazarında takdire şayan olduğunu göstermektedir. İsmi belirtilen görevlilerin üstün gayretlerinden padişahı haberdar edilmesi, halkın onlara karşı vefasının bir örneği olarak değerlendirilebilir. Farklı dinlere mensup ileri gelenlerin bu mahzarları yazmaktaki amaçlarından birisi de bu idareciler ile memurların padişah tarafından taltif edilmelerini sağlamak olsa gerektir. Aynı zamanda bu mahzarların, yukarıda belirtilen devlet görevlilerinin şahsında, halkın padişaha karşı bağlılıklarını bildirdikleri bir araç olduğu söylenebilir.

Büyük Menderes Taşkınlarını Önlemek Amacıyla Alınan Tedbirler

Taşıdığı alüvyonlarla aktığı limanın dolmasına, Antikçağ’ın önemli şehirlerinden Milet’in bir liman kenti olma fonksiyonunu yitirmesine ve deniz kıyısından 9 km kadar uzaklaşmasına sebep olan Büyük Menderes Nehri’nin⁶⁴ taşkınlarının önlenmesi amacıyla 19. yüzyılın son çeyreğinde, yetersiz de olsa, bazı tedbirlerin alındığı görülmektedir. Örneğin Sarayköy kasabasının ortasından geçen ve Büyük Menderes Nehri’ne katılan akarsu⁶⁵ kış mevsimlerinde nerdeyse her sene taşmakta ve önemli miktarda hasara yol açmaktaydı. Sarayköy kazası kaymakamı Naim Efendi, çayın taşkınlarını önlemek amacıyla 2 metre yüksekliğinde ve 5.000 metre uzunluğunda bir set

⁶² Y.A.HUS. 243/67, 19 C 1308/30 Ocak 1891.

⁶³ Y.PRK.AZN. 5/11, 17 C 1308/28 Ocak 1891.

⁶⁴ Güney, 2004, s. 92.

⁶⁵ Günümüzde pek bir izi kalmayan akarsu, Sarayköy İstasyonu civarından başlamakta, Hükümet Konağı önüne doğru kıvrılmakta ve Sarayköy Belediyesinin günümüzdeki binasının önünde geçmekte idi. Ardından yine günümüzde mevcut olan Ayyavuz Ekmek Fırını yanından kıvrılarak Aşağı Mahalle’den geçmekte ve Büyük Menderes Nehri’ne karışmaktaydı. Tarihini bilmediğimiz bir dönemde içine boru döşenen akarsu yatağı kapatılmıştır. <http://www.saraykoy.com.tr/haber/6968/saraykoyden-masalsi-bir-kare.html> Erişim Tarihi 8.11.2021, güncelleme 5.6.2020).

inşa ettirmiştir. İzmir’de yayınlanan *Hizmet* gazetesi, Naim Efendi’nin setin inşası için olağanüstü gayret gösterdiğini vurgulayarak çalışmalarını takdire şayan bulmuş ve ondan övgüyle bahsetmiştir.⁶⁶ Alınan tedbirler hususunda verilebilecek ikinci örnek ise 1887 yılında yatağını değiştiren Büyük Menderes Nehri’nin kollarından Kuyucak Çayı’nın bir yıl sonra eski yatağına döndürmek için yapılan çalışmalarıdır. Aydın Valiliğinin bu çalışmayı gerçekleştirebilmek için Bâb-ı Âliden 15.000 kuruş miktarında yardım gönderilmesini talep ettiği bilinmektedir, ancak yapılan çalışmaların ayrıntısına ulaşamamıştır.⁶⁷

Büyük Menderes Nehri’nin kollarının yanı sıra ana yatağındaki taşkınları önlemek amacıyla ise 20. yüzyılın ilk yıllarında bazı çalışmalar gerçekleştirildiği görülmektedir. Örneğin Söke kazasının ortasından geçen nehrin ana yatağı üzerindeki taşkınları sırasında suların Çeltikçi Mahallesi’ni istila etmesini önlemek amacıyla 1901 yılı başlarında Aydın Valiliğinin talimatı üzerine Aydın livasından bir mühendis görevlendirilmiştir. Yaptığı incelemeler neticesinde raporunu sunan mühendis, Çeltikçi Mahallesi’nin zarar görmesini önlemek amacıyla nehrin kenarına 90 metre, taşkınlardan etkilenen yerlerden Konak Mahallesi’nin zararını önlemek için ise 90 metre uzunluğunda iki set inşa edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶⁸ Büyük Menderes Nehri taşkınlarını önlemek amacıyla sadece birkaç küçük tedbirin alındığı bu dönem, aslında Osmanlı hükümetinin bayındırlık işlerine önem vermeye başladığı; nehirlerin, limanların ıslahı ve bataklıkların kurutulması gibi işlerin hız kazandığı bir dönemdir.⁶⁹ Bu dönemde taşkınlarını önlemek amacıyla Gediz Nehri’nin yatağı değiştirildiği ve etrafına uzunca setler inşa edildiği bilinmektedir.⁷⁰ Aynı şekilde Seyhan Nehri’nin taşkınlarını önlemek amacıyla da setler yapılmış ve bataklıklar temizlenmiştir.⁷¹

Yukarıda bahsedilenlerin dışında Büyük Menderes Nehri’nin ıslahı ve ulaşımına açılması amacıyla 19. yüzyılın ikinci yarısında bazı önemli projelerin geliştirildiği, ancak sonuçsuz kaldığı görülmektedir. Tarımsal ve ticari açılardan bölgenin üretim ilişkilerini kökünden değiştirmeyi hedefleyen bu ulaşım projeleriyle nehirde en üst düzeyde faydalanmak düşüncesi hâkim olmuştur. İlk olarak 1857 yılının başlarında Erkân-ı Harbiye zabitanı

⁶⁶ *Hizmet*, S. 334, 2 Ş 1307/27 Mart 1890.

⁶⁷ ŞD.d., 91, evrak no, 105, 12 CA 305/26 Ocak 1888.

⁶⁸ *Âhenk*, S. 1359, 15 L 1318, 5 Şubat 1901.

⁶⁹ Celal Dinçer, “Osmanlı Vezirlerinden Hasan Fehmi Paşa’nın Anadolu Bayındırlık İşlerine Dair Hazırladığı Layiha”, *Belgeler*, C. 5-8, S. 9-12, 1968-1971, s. 153-176.

⁷⁰ Satılmış, 2012, s. 314-321.

⁷¹ Selma Turhan Sarıköse, *XIX. Yüzyılda Çukurova’da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2013, s. 105.

Kaymakam Abdullah Bey, elverişli bulunması halinde ulaşıma açılması düşünülen Menderes ve Gediz nehirlerinin keşif ve muayene ettirilmesi için hükümet tarafından görevlendirilmiştir. Ayrıca mühendisten bahsi geçen nehirlerde meydana gelmekte olan taşkınların önlenmesi için incelemeler yapması istenmiştir. Bahsi geçen nehirlerde meydana gelen onlarca taşkın, nehir yataklarının ıslahı hususunda olumlu bir netice alınmadığını göstermektedir.⁷²

1884 yılına gelindiğinde ise Büyük Menderes Nehri'nin ulaşıma açılması ve bataklıkların kurutulması tarım arazileri haline getirilmesi için müteşebbislerden birine imtiyaz verilmiştir. Nehrin döküldüğü Ege Denizi ile güzergâhında bulunan Sarayköy arasında gerçekleştirilmesi hedeflenen bu ulaşım projesi, nehir kanalının ıslah edilmesini de zorunlu kıldığından taşkınların önlenmesi ya da asgari seviyeye indirilmesi açısından büyük önem arz etmekteydi. Proje şartnamesi, yatağı ıslah edilecek nehrin çizilecek haritalarında sularının normal seviyesini ve taşkın sıralarındaki yükseklik seviyelerinin ölçülmesini, nehir kenarına eni 2 metre olarak belirlenen setlerin inşa edilmesini, gerek görülmesi durumunda setlerin kazıklar, ağaçlar ya da taş ve kayalarla desteklenmesi içermekteydi. Bölge ekonomisi, ulaşımı ve Büyük Menderes Nehri'nin ıslahı, dolayısıyla taşkınların önlenmesi açısından çok önemli olan bu proje, Osmanlı yönetiminin bu nehir üzerindeki ulaşımı önemsiz görmesi ve çeşitli çekinceleri sebebiyle gerçekleşmemiştir. Aynı proje Hicri 1307 (Miladi 1891/1892) yılında yeniden gündeme gelmiş, ancak bu sefer de imtiyazı alan müteşebbislerin yeterli sermayeyi bulamamaları nedeniyle sonuçlandırılmamıştır.⁷³

Büyük Menderes Nehri'nin taşkınlarını önlemek maksadının dışında taşkın gerçekleştiğinde zararı en aza indirmek amacıyla da bazı tedbirlere başvurulmuştur. Örneğin Aydın-Çine arasındaki şose yolun 3.800 metrelik kısmının harap olmasına ve nehir üzerinde bulunan bir köprü'nün tamamen yıkılmasına sebep olan 1892 taşkını sonrasında Aydın vilâyeti mühendisleri birtakım incelemelerde bulunmuşlardır. Yapılan inceleme neticesinde yolun harap olmasındaki en büyük faktörün nehir civarındaki arazinin gevşek yapısından kaynaklandığı belirlenmiştir. Dolayısıyla aynı güzergâhta yapılacak ya da tamir edilecek yolun taşkınlara direnemeyeceği ve her sene büyük masraflara sebep olacağı düşüncesiyle mevcut yolun terk edilerek başka güzergâhta ve daha yüksek seviyede yeni bir yol ile yeni bir köprü'nün inşası kararlaştırılmıştır. Başlanmış olan yolun inşası, bölge halkının inşa edilmekte olan yeni yolun güzergâhını Büyük Menderes Nehri'nin kollarının

⁷² Satılmış, 2012, s. 315.

⁷³ Çelik, 2005, s. 123-128.

bu civardan geçmesi nedeniyle daha sakıncalı bulması ve yeni yolun sel afetlerinden korunaklı olmadığı yönünde merkezi hükümete arzuhaller göndermesi neticesinde sekteye uğramıştır. Öyle ki halkın bu girişimi neticesinde Ticaret ve Nâfia Nezâreti, iki yol ve köprü için ayrıca para ve emek harcanmasının doğru olmadığı yönünde görüş bildirmiş ve yeni yapılmakta olan yoldan vazgeçilmesine ve eskisinin tamirine karar vermiştir.⁷⁴

Sonuç

Batı Anadolu'nun en uzun nehri olan ve bölge tarımı açısından büyük önem arz eden Büyük Menderes, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın ilk senelerinde, çok sık taşan bir nehir olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelenen 15 yıllık (1887-1902) süreçte Büyük Menderes Nehri'nin ana yatağı üzerinde 19, bu nehri besleyen kollarında ise 6 defa taşkın yaşandığı tespit edilebilmiştir. Nehrin, üç yıl hariç, her sene taşıdığına dair kayıtlara ulaşılabilmektedir. Bazı senelerde nehir üzerinde en az iki ya da üç defa taşkın yaşandığı görülmüştür. 1892 ve 1900 seneleri üç taşkın yaşandığı yıllar olarak dikkat çekerken, nehir altı farklı senede ise iki defa taşarak etrafına zarar vermiştir. Kaynaklarda bazı taşkınlara yer verilmemesi ya da ilgili kaynaklara ulaşamaması ihtimalini dikkate alarak yukarıda verilen rakamların asgari sayıları ifade ettiğini söylemek gerekir. Zaten bazı kaynaklarda "*nehrin her sene taşıdığı*"nın ifade edilmesi, Büyük Menderes ve kollarında yaşanan taşkın sayısının belirttiğimiz rakamların çok daha üstünde olduğunun ve aynı zamanda veri elde edilemeyen üç yılda da taşmış olabileceğinin kuvvetli bir göstergesidir. İncelenen dönemde Büyük Menderes Nehri'nin yatağını değiştirdiğine dair bir kayıt bulunamazken, kollarından sadece Kuyucak Çayı'nın yatağını değiştirdiği tespit edilmiştir.

Taşkınların yaşandığı dönemler incelendiğinde bunların önemli bir kısmının kış mevsiminde, özellikle de Ocak ve Şubat aylarında yaşandığı görülür. 16 taşkın yaşandığı bu iki ayın dışında yine kış aylarından olan Aralık'ta 2 taşkın yaşanmıştır. Yaz aylarından Haziran'da nehrin 3 defa, sonbaharda ise 2 defa taşıdığı tespit edilmiştir. Taşkınların sebebi genellikle yoğun yağmur yağışı olmakla birlikte Büyük Menderes Havzası'nın fay hattı üzerinde bulunmasının, şiddetli depremlerin yaşandığı sırada nehrin sularında artışa ve neticesinde taşkın yaşanmasına etki ettiği belirlenmiştir.

Büyük Menderes taşkınlarında dikkat çeken önemli hususlardan birisi, meydana getirdiği sel afetinin etki alanının çok geniş olması ve her defasında birçok yeri aynı anda sular altında bırakmasıdır. Sel sularının yayıldığı alanın

⁷⁴ BEO. 222/16578, 3 Z 1310/18 Haziran 1893.

genişliği ve sebep olduğu zararlar bakımından Ocak 1891, Aralık 1892, Şubat 1897 ve Ocak 1900 taşkınlarının önem arz ettiği söylenebilir. Çünkü bu taşkınların her birinde en az 5-6 yerleşim biriminde halk çeşitli kayıplar yaşayarak maddi ve manevi büyük zararlar görmüştür. Nehrin en fazla taşıdığı zaman dilimi olarak ise karşımıza, 4 taşkınımın yaşandığı, 1892-1893 kışı çıkmaktadır. Bu durum bahsi geçen kış mevsiminde Batı Anadolu'nun aşırı yağış aldığı göstermektedir.

Büyük Menderes taşkınlarından en fazla etkilenen yer olarak ise Söke kazası ile civarındaki köyler öne çıkmaktadır. Öyle ki nehrin ana yatağında meydana gelen taşkınların yarısından fazlası kaza sakinlerini etkilemiştir. Nazilli, Aydın ve Balat da taşkınlardan önemli ölçüde zarar görmüştür. Sobuca, Koçarlı, Bozdoğan, Sarayköy, Kuyucak, Germencik, Denizli, Karahayıt, Çine, Karapınar, Yenipazar, Köşk, Umurlu ve Kemer ile buralara bağlı birçok köy taşkınlardan zarar gören yerler arasındadır.

Nehrin taşkınlardan en fazla zararı ziraatçılar ve tarım arazileri görmüştür. Nehrin ana yatağında yaşanan taşkınların önemli bir bölümünde ovaların su baskınına uğraması ve suların en az bir hafta çekilmemesi, tarlalarda ekili hububat tohumunun uzun süre suyun içinde kalmasına, dolayısıyla çürümmesine ve verimin düşük olmasına yol açmıştır. Aynı zamanda Büyük Menderes'te taşkınların sık yaşanması ve suların uzun süre çekilmemesinin çevre problemlerine neden olduğu, bu bağlamda bataklıkların oluşmasına yol açtığı ve sıtma hastalığına davetiye çıkardığı söylenebilir. Bazı küçük çaplı taşkınlar ise toprağın verimini artırması yönüyle faydalı olmuştur. Taşkınlar neticesinde yaşanan can kaybının az olduğunu söylemek mümkündür; incelenen dönemde 5 taşkında can kayıpları yaşanmış ve toplam 9 kişi hayatını kaybetmiştir. Bununla birlikte bazı taşkınlar neticesinde yüzlerce hayvanın sel sularına kapılarak telef olması büyük maddi kayıplara yol açmıştır. Yaşanan bazı taşkınlar neticesinde sel suları yerleşim birimlerini de basmış, bu durum evler ile kamu binalarının yıkılmasıyla ya da çeşitli oranlarda hasar görmesiyle, içindeki eşya ve zahirelerin telef olmasıyla sonuçlanmıştır. Birçok taşkında şoseler ile demiryollarının bozulması, köprülerin yıkılması ve telgraf direklerinin zarar görmesi ulaşımın ve iletişimin bir müddet sekteye uğramasına yol açmıştır. Bu zararlardan yola çıkarak taşkınların manevi kayıpların yanı sıra büyük miktarda ekonomik kayba sebep olduğu söylenebilir.

İncelenen dönemde ya da daha öncesinde birçok nehir yatağı ıslah edilirken, çok sık taşmasına rağmen Büyük Menderes Nehri'nin yatağında ciddi bir düzenlemeye gidilmediği görülmektedir. Nehrin neredeyse her yıl bir veya birkaç kez taşması da bunun bir göstergesi olup, taşkınların önlenmesi amacıyla çok fazla tedbir alınmadığına işaret etmektedir. Bununla birlikte

Büyük Menderes'in ulaşılma açılması amacıyla üç defa girişimde bulunulduğu halde çeşitli sebeplerden ötürü projeye başlanılamamıştır. Bu başarısızlık, bölge ulaşımı ve ekonomisi açısından olduğu kadar, nehrin ıslahı, yatağının temizliği ve taşkınların önlenmesi açısından da büyük bir kayıp olmuştur. Taşkınların önlenmesi amacıyla Büyük Menderes Nehri'nin ıslahının gerçekleştirilememesinde Osmanlı Devleti maliyesinin o dönemdeki zayıf durumunun ve önceliklerinin de önemli bir payı olsa gerektir. Bunların yanı sıra taşkınları önlemek amacıyla bazı girişimlerde bulunulduğu görülmektedir ki bunlar da önemsiz derecededir. Sel sularında mahsur kalan afetzedelerin kurtarılması, mahsullerini kaybeden selzedelere zahire yardımında bulunulması ve ekmek dağıtılması, afet yönetimi bağlamında selzedelerin yaralarının sarılması amacıyla yapılan çalışmalar olarak göze çarpmaktadır.

Kaynaklar

Başkanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)

Bâb-ı Asâfi Dîvân-ı Hümâyûn Kalemî (A.DVN.) 121/28, 23 C 1273/18 Şubat 1857.

Bâbîâli Evrâk Odası Evrâkı (BEO.) 222/16578, 3 Z 1310/18 Haziran 1893.

Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemî Evrâkı (DH.MKT.) 1803/43, 16 C 1308/27 Ocak 1891; 1802/1, 12 C 1308.

Îrâde Dâhiliye (İ.DH.) 1214/95103, 11 C 1308/22 Ocak 1891.

Meclis-i Vâlâ (MVL.) 719/89, 23 Z 1282/9 Mayıs 1866.

Şûrâ-yı Devlet Defterleri (ŞD.d.) Kataloğu 91, evrak no, 105, 12 CA 305/26 Ocak 1888.

Yıldız Esâs Evrâkı (Y.EE.) 87/68, 21 CA 1309/23 Aralık 1891.

Yıldız Mütenevvi Ma'rûzât Evrâkı (Y.MTV.) 47/182, 25 C 1308; 48/23, 7 B 1308.

Yıldız Perâkende Evrâkı Adliye ve Mezâhib Nezâreti Ma'rûzât Evrâkı (Y.PRK.AZN.) 5/11, 17 C 1308/28 Ocak 1891.

Yıldız Sadâret Husûsi Ma'rûzât Evrâkı (Y.A.HUS.) 243/55, 16 C 1308/27 Ocak 1891; 243/67, 19 C 1308/30 Ocak 1891.

Gazeteler

Âhenk, S. 1077, 30 L 1317, 1 Mart 1900; S. 1341, 19 N 1318, 28 Aralık 1900; S. 1356, 11 L 1318, 1 Şubat 1901; S. 1359, 15 L 1318, 5 Şubat 1901; S. 1379, 8 ZA 1318, 27 Şubat 1901.

Hizmet, S. 334, 2, 2 Ş 1307/27 Mart 1890; S. 382, 29 M 1308/12 Eylül 1890; S. 527, 14 B 1309/13 Şubat 1892; S. 576, 20 M 1310/13 Ağustos 1892; S. 617, 1, 18 C 1310/7

Ocak 1893; S. 624, 1, 14 B 1310/1 Şubat 1893; S. 628-630, 28 B-5 Ş 1310/15-22 Şubat 1893; S. 653, 1 ZA 1310/17 Mayıs 1893.

İkdâm, S. 265, 28 L 1312/24 Nisan 1895; S. 1882, 24 CA 1317/29 Eylül 1899; S. 2353, 23 N 1318/14 Ocak 1901; S. 3152, 25 Z 1320, 25 Mart 1903.

Sabâh, S. 3332, 19 L 1316, 2 Mart 1899.

Tarîk, S. 1312, 5 RA 1305 20 Kasım 1887.

Tercümân-ı Ahvâl, S. 654, 21 M 1282/16 Haziran 1865.

Tercümân-ı Hakikat, S. 2920, 16 C 1305/28 Şubat 1888; S. 3009, 20 L 1305/30 Haziran 1888; S. 3759, 17 C 1308/28 Ocak 1891; S. 3770, 4 B 1308/13 Şubat 1891; S. 6413, 20 L 1316, 3 Mart 1899.

The Levant Herald, vol. VIII, S. 26, 27 Haziran 1888; vol. IX, S. 11, 17 Mart 1889; S. 23, 16 Haziran 1889; vol. X, S. 22, 2 Haziran 1890; S. 28, 14 Temmuz 1890; vol. XI, S. 6, 9 Şubat 1891; vol. XII, S. 3, 18 Ocak 1892; vol. XV, S. 16, 23 Nisan 1895; vol. XVII, S. 7-8, 15-22 Şubat 1897; S. 26, 28 Haziran 1897; vol. XX, S. 6, 5 Şubat 1900.

Araştırma Eserleri

Aktaş, E., "Erzincan Ovası'nda Fırat (Karasu) Nehri'nin 1896 Yılı Taşkını ve Islah Projesi", *Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Kemal Taşçı vd., Erzincan Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Erzincan 2019, s. 1149-1166.

Aydın, A., *Büyük Menderes Nehri Sağ Sahil Derelerindeki Sel Kontrol Çalışmalarının İrdelenmesi*, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008.

Başaran, M., "Büyük Menderes Nehri Efsaneleri ve 19. Yüzyılda Nehir Ulaşımı Projesi", *Toplumsal Tarih*, S. 54, 1998, s. 49-51.

Celal D., "Osmanlı Vezirlerinden Hasan Fehmi Paşa'nın Anadolu Bayındırlık İşlerine Dair Hazırladığı Layiha", *Belgeler*, C. 5-8, S. 9-12, 1968-1971, s. 153-176.

Çelik, B., "Gerçekleşmemiş Bir Yol Hikâyesi: 19. Yüzyıl'ın Son Çeyreğinde Menderes Nehrinin Ulaşımına Açılması Projesi", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 28, S. 38, 2005, s. 113-130.

Çoruh, H., "Osmanlı Devleti'nde Nehir Islahı ve Taşkın Organizasyonu (Meriç/Enez Limanı, Savreyn, Seyhan/Ceyhan, Sakarya/Mudurnu)", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C. 5, S. 12, 2018, s. 167-185.

Demir, A.-Aktaş, E., "Gümüşhane Sancağında Doğal Afetler (1888-1910)", *OTAM*, S. 24, 2010, s. 21-54.

- Doğan, E., *Eski Yakındoğu'da Nehirler*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2015.
- Erler, M. Y., “Meşrutiyet İdaresi Altında, Erzurum Sel Baskını, 1910”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 2, 2008, s. 114-140.
- Farooqi, S., “Tarımsal Bir Değişimin Göstergesi Olarak Doğal Afet: Edirne Bölgesinde Sel 1688-1689”, çev. Gül Çağalı Güven-Saadet Öztürk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, ed. Elizabeth Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001, s. 273-287.
- Gönüllü, A. B., *Cumhuriyet Döneminde Meydana Gelen Sel Baskınları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.
- Gönüllü, A. R., “Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Meydana Gelen Sel Baskınları (1857-1913)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 28, 2010, s. 351-373.
- Gül, M. F.-Özgül, O., “Aksaray Şehrinde İkinci Nuh Tufanı: 1863 Sel Felâketi”, *Tarihin Peşinde*, S. 10, 2013, s. 213-236.
- Gül, M. F.-Özgül, O., *Aksaray'da Sel*, Akademisyen Kitabevi Yay., Ankara 2020.
- Güney, E., *Türkiye Hidrocoğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2004.
- İbrahim Câvid, *Aydın Vilâyetine Mahsûs Salnâme*, C. 2, Hicri 1308.
- Kapanşahin, M., “Osmanlı Belgelerine Göre Meriç Nehri Taşkınları”, *Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller*, ed. Şakir Batmaz vd., Not Yay., Kayseri 2015, s. 545-560.
- Kazancı, N.-Gürbüz, A.-Boyraz, S., “Büyük Menderes Nehri'nin Jeolojisi ve Evrimi”, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, C. 54, S. 1-2, Nisan-Ağustos 2011, s. 25-55.
- Koç, C., “A Study on Importance and Role of Irrigation and Hydropower Plant Operation in Integrated River Basin Management”, *Computational Water, Energy and Environmental Engineering*, S. 6, 2017, s. 1-10.
- Muşmal, H., “Beyşehir Kazası Kurucaova Köyü'nde Yaşanan 1909 ve 1932 Yılı Afetleri ve Afet Sonrasında Yeniden Yapılanma Faaliyetleri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 16, 2006, s. 69-90.
- Öztunç, H. B., “An Example of Social Solidarity in Ottoman Empire: 1901 Pirlepe Flood”, *Turkey at the Beginning of 21st Century: Past and Present*, 12, ed. Recep Efe vd., St. Kliment Ohridski University Press, Sofia 2015, s. 135-153.
- Öztunç, H. B., “Tokat'ta Büyük Sel (1908)”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 4, 2012, s. 179-203.

- Satılmış, S., "1891 Kışında Büyük Menderes, Gediz, Küçük Menderes, Bakırçay Nehirlerinde Yaşanan Taşkınlar ve Afet Yönetimi", *Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller*, ed. Şakir Batmaz vd., Not Yay., Kayseri 2015, s. 627-642.
- Satılmış, S., "Aksaray'da Büyük Bir Afet: 1911 Sel Felâketi", *Turkish Studies*, C. 12, S. 26, 2017, s. 131-152.
- Satılmış, S., *Osmanlı Devleti'nde Depremler ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, İdeal Kültür Yay., İstanbul 2017.
- Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII, XIII, XIV)*, çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 1993.
- Şahin, C.-Sipahioğlu, Ş., *Doğal Afetler ve Türkiye*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2009.
- Turhan Sarıköse, S., *XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2013.
- Yılmazçelik, İ., "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde (Anadolu'da) Meydana Gelen Tabii Afetler", *XIV. Türk Tarih Kongresi (Eylül 2002) Bildiriler Kitabı*, C. 2, Kısım 1, TTK, Ankara 2005, s. 655-693.

İnternet Kaynakları

<http://www.saraykoy.com.tr/haber/6968/saraykoyden-masalsi-bir-kare.html> Erişim Tarihi 8.11.2021, güncelleme 5.6.2020).